

'तथापि'चा

जिव्हाळा

अंतरंग

संपादकीय ... १

मागोवा ... २

हा अर्थसंकल्प
कोणासाठी?

चालू घडामोडी ... ४

स्थलांतरित मुलांसाठी
वसतिगृह

गोष्टी तुमच्या आमच्या... ५

राधाची कहाणी

विशेष पुरवणी ... ७

कौटुंबिक हिंसाचारापासून
महिलांचे संरक्षण कायदा
२००५

नांदा सौख्यभरे : प्रेमनगरी
करंजी गाव ... ११

शरीर साक्षरता ... १२

आस्था : एक आस्थेवार्डक
वाटचाल

हमसफर ... १४

भैय्या, मूळें हो तो ...

माहितीच्या जगात ... १५

कौटुंबिक हिंसाचारापासून
संरक्षण कायदा -

मार्गदर्शक पुस्तिका संच
साद आरोग्याची : स्त्रिया
आणि आरोग्याविषयी
माहितीपत्रके

ताज्या खिचडीऐवजी
बिस्किटे? ... १६

प्रिय साथी,

२००८. आंतरराष्ट्रीय महिला दिनाचं शंभरावं वर्ष. या शतकाची आठवण ठेवत असताना अनेक भावना आणि विचारांची मनात दाटी होत आहे. महिलांचा दिवस म्हणून ८ मार्च साजरा करताना एक विचार येतो की हा दिवस 'महिला दिनाच्या शुभेच्छा' देणारा दिवस आहे का? खरं तर समाजात स्त्री म्हणून जी विषमता स्त्रिया रोज जगतात त्या विषमतेची आठवण करुन देणारा आंदोलनाचा दिवस म्हणजे ८ मार्च - महिला दिन. आपल्या हक्कांची आठवण करुन देणारा आणि आपल्या न्याय्य मागण्यांचा उच्चार म्हणजे ८ मार्च.

१९०८ साली जाहीर झालेल्या पहिल्या महिला दिनाला १०० वर्ष पूर्ण झाली पण आजही स्त्रियांना हुंड्यासाठी जाळलं जातं, इतरांचा विरोध पत्करुन स्वतःचा जोडीदार निवडला म्हणून पकडून आणून मारलं जातं. १०० वर्षापूर्वी न्यू यॉर्कमधल्या कापड गिरण्यांमधील कामगार स्त्रियांनी कामाच्या ठिकाणच्या ज्या निकृष्ट परिस्थितीबद्दल लढा उभारला त्याहूनही वाईट परिस्थितीत बहुसंख्य स्त्रिया आजही काम करत आहेत. राज्यकर्ते, धोरणकर्त्यांनी असंघटित स्त्री कामगारांसाठी काय केलं हा प्रश्न आजही आपण विचारत आहोत. १०० वर्षापूर्वीच्या - समान वेतन, वर्षातून काही पगारी सुट्या, नगावर नाही तर किमान वेतनाची हमी आणि कामाच्या ठिकाणी पुरेशा आवश्यक सुविधांच्या मागण्या मात्र आजही स्वप्नच आहेत.

तुमचे विचार आम्हाला नक्की कळवा.

आपली तथापि टीम

बजेट सरकारच्या धोरणांना प्रतिबिंबित करणारी एक महत्त्वाची प्रक्रिया आहे. दर वर्षी कोणत्या योजनांवर खर्च करायचा? खर्च भागवण्यासाठी कोणावर किती व कशा प्रकारे कर बसवायचे? जमापेक्षा खर्च जास्त असेल तर तूट कशी भरून काढायची? हे सर्व निर्णय अर्थमंत्री आपल्या अर्थसंकल्पाद्वारे जनतेसमोर सादर करत असतात. आणि म्हणूनच सर्व सामान्यांनी, कष्टकऱ्यांनी बजेटचा नीट अभ्यास करायला हवा. बजेट हा केवळ गूढ आर्थिक विषय नसून, जनतेच्या दैनंदिन जीवनावर खोलवर परिणाम करणारा विषय आहे हे आपण नीट लक्षात घेतलं पाहिजे. २००८ च्या केंद्रीय अर्थसंकल्पाची ही थोडक्यात ओळख...

बजेट. म्हणजे अर्थसंकल्प. म्हणजेच आपल्या आर्थिक स्थितीचा ताळमेळ. प्रत्येक जण जसं आपल्या घराच्या जमाखर्चाचा आढावा घेऊन त्याबद्दल काही नियोजन करीत असतो, त्याच पद्धतीने देशाचं किंवा राज्याचं सरकार, किंवा आपली महानगरपालिका, जिल्हा परिषद, इ. सुद्धा आपले बजेट ठरवत असतात. दुर्दैवाने आपल्यापैकी अनेकजण बजेटबद्दल उत्सुकता दाखवत नाहीत. बऱ्याच स्त्रियांना वाटतं की त्यात आपल्याला न समजणारी अवघड आकडेमोड आहे. आजकालच्या २४ तास न्यूज वाहिन्यांनी तर बजेट एक 'स्टार इवेंट', एक 'उत्सव' बनवून टाकला आहे. बजाज-अंबानी सारखे मोठे भांडवलदार क्लबमध्ये बसून मोठ्या टीव्ही पडद्यावर अर्थमंत्र्यांचे भाषण पाहून आपल्या प्रतिक्रिया देत असतात. बजेटमध्ये सर्वसामान्यांसाठी काय आहे ह्यापेक्षा अर्थमंत्र्यांनी कोणत्या रंगाचे कपडे घातले आहेत आणि कोट्यात कोणत्या रंगाच्या गुलाबाचे फूल खोचले आहे, ह्यातच माध्यमांना आणि वर्तमानपत्रांना रस असतो.

वास्तविक पाहता, बजेट हे सरकारच्या धोरणांना प्रतिबिंबित करणारी एक महत्त्वाची प्रक्रिया आहे.

दर वर्षी कोणत्या योजनांवर खर्च करायचा? खर्च भागवण्यासाठी कोणावर किती व कशा प्रकारे कर बसवायचे? जमापेक्षा खर्च जास्त असेल तर तूट कशी भरून काढायची? हे सर्व निर्णय अर्थमंत्री आपल्या अर्थसंकल्पाद्वारे जनतेसमोर सादर करत असतात. आणि म्हणूनच सर्व सामान्यांनी, कष्टकऱ्यांनी बजेटचा नीट अभ्यास करायला हवा. सरकारने आपल्याकडून कररूपी गोळा केलेला पैसा सर्व साधारण नागरिकांसाठी रेशनव्यवस्था, चांगली आरोग्य व शिक्षण सेवा, स्वस्त घरे, रोजगाराच्या संधी, पिण्याचे पाणी, स्वच्छतागृह, रस्ते, सिंचनासारख्या पायाभूत सुविधा, शेतीव्यवस्थेचा विकास, औद्योगीकरणाला प्रोत्साहन, इ. साठी कसा व किती प्रमाणात खर्च

होतो? भांडवलदार-व्यापारी वर्गाला किती सवलती दिल्या जातात? नोकरदारांना आपल्या पगारातून किती वाटा कर म्हणून भरावा लागतो? धनिकांच्या संपत्तीवर कर बसवला जातो की नाही? अर्थसंकल्पातील तरतुदींचा महागाईवर काय परिणाम होतो? अशा महत्त्वाच्या प्रश्नांवर चर्चा करून, हे बजेट कोणासाठी, गरिबांसाठी का श्रीमंतांसाठी? कष्टकऱ्यांसाठी का भांडवलदारांसाठी? ह्या प्रश्नांची उत्तरे शोधता येतील. म्हणजेच बजेट हा केवळ गूढ आर्थिक विषय नसून, जनतेच्या दैनंदिन जीवनावर खोलवर परिणाम करणारा विषय आहे हे आपण नीट लक्षात घेतलं पाहिजे. त्याचप्रमाणे दलित, आदिवासी, स्त्रिया,

अल्पसंख्यांक, इतर मागास जाती, भटके, इ. समाजाच्या विविध उपेक्षित घटकांवर बजेटचा काय परिणाम होऊ शकतो ह्याची बारकाईने चिकित्सा करून आपली मते बनवणे गरजेचे आहे.

याच पद्धतीने आपण केंद्रीय अर्थसंकल्पाकडे पाहिलं तर काय दिसतं? या खेपेस संयुक्त पुरोगामी आघाडी (संपुआ) सरकारचं बजेट गाजलं ते शेतकऱ्यांसाठी जाहीर केलेल्या कर्जमाफीच्या प्रश्नावरून.

गेल्या १० वर्षांत आपल्या देशात

१,६०,००० पेक्षा अधिक शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केली आहे. शेतमाल, बी-बियाणे, खतं, कीटकनाशकं इत्यादीच्या अनुदानात कपात केल्याने शेतकऱ्यांच्या उत्पादन खर्चात वाढ झाली पण दुसरीकडे शेतीमालाला पुरेसा भाव मिळाला नाही. आणि घेतलेल्या कर्जाची परतफेड करता आली नाही. म्हणून अनेक वैफल्यग्रस्त शेतकऱ्यांनी आत्महत्येचा मार्ग स्वीकारला. पुढील वर्षी होणाऱ्या सार्वजनिक निवडणुकांमध्ये हा मुद्दा अडचणीचा ठरला असता म्हणून संपुआ सरकारने शेतकऱ्यांसाठी कर्जमुक्तीचा कार्यक्रम जाहीर केला आणि पुढच्या तीन वर्षांसाठी एकूण ६०,००० कोटी रुपयांची अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्याचा निर्णय घेतला.

एवढ्या वर्षांनी का होईना, सरकारने देशातल्या गंभीर कृषि संकटाची नोंद घेतली याचे स्वागत करायला हवे. परंतु हे संकट केवळ कर्जमुक्तीतून सुटणार नाही. त्यासाठी शेतीव्यवस्थेकडे लक्ष पुरवून मोठ्या प्रमाणात सार्वजनिक गुंतवणूक करायला हवी. सिंचन-पणन सारख्या पायाभूत सुविधा उभ्या करायला हव्यात. शेतीमालाला किफायतशीर दर द्यायला हवेत. शेतीसाठी पतपुरवठ्यात पूर्वीसारखा अग्रक्रम देऊन किमान ४% व्याजदर लावायला हवा. ह्या बाबतीत अर्थसंकल्पात कोणतीच ठोस तरतूद नाही. शिवाय कर्जमुक्तीचा लाभ ५ एकरपेक्षा जास्त जमीन असलेल्यांना मिळणार नाही. त्यामुळे आत्महत्याग्रस्त विदर्भातल्या निम्म्या शेतकऱ्यांना त्याचा फायदा होणार नाही. शिवाय खाजगी सावकाराकडून ज्यांनी कर्ज घेतली आहेत असे ५८% शेतकरी वंचित राहणार असून त्यांना ह्या पाशातून मुक्ती नाही.

उर्वरित अर्थसंकल्पीय तरतुदींवर नजर फिरवली तर असे दिसते की सर्वसामान्य जनतेसाठी त्यात फारसे काही नाही. विशेष म्हणजे धान्य, डाळी, साखर, तेलासारख्या जीवनावश्यक वस्तूंचे दर सध्या प्रचंड वाढलेले असताना, रेशन व्यवस्था बळकट करण्यासाठी कोणतेही पाऊल केंद्र सरकारने उचललेले नाही. ह्यापूर्वीच्या अर्थसंकल्पात रु. २ (गहू) व रु ३ (तांदूळ) या स्वस्त दराने गरिबांना धान्य पुरवणाऱ्या अंत्योदय रेशनकार्डधारकांची संख्या वाढवली जात असे. यंदाच्या अर्थसंकल्पात याबाबत मौन पाळले गेले आहे. गरिबांची विभागणी करणारी लक्ष्याधारित रेशनव्यवस्था जेव्हापासून शासनाने अंमलात आणली तेव्हापासून ज्यांना स्वस्त धान्याची नितांत गरज आहे, अशी लाखो कुटुंबं त्यापासून वंचित राहिली आहेत. सरकारचे अलिकडील सर्वेक्षण असे दर्शविते की ग्रामीण भागातील दलित कुटुंबांपैकी ६१% तर आदिवासींपैकी ५५% कुटुंबं आणि निम्म्यापेक्षा अधिक भूमिहीन कुटुंबं पिवळ्या रेशनकार्डापासून वंचित राहिली आहेत. आपल्या किमान समान कार्यक्रमात रेशनव्यवस्था बळकट करण्याचे आश्वासन देणारे संपुआ सरकार ह्या बजेटमध्ये तरी त्याबाबतीत उदासीन दिसते.

स्त्रिया आणि लहान मुलांसाठी अंगणवाडी योजना महत्वाची ठरते. ही योजना राबवण्यासाठी कळीची भूमिका बजावणाऱ्या अंगणवाडी सेविकांचे मासिक मानधन तब्बल ४ वर्षांच्या दीर्घ व तीव्र लढ्यांनंतर ५०० रुपयांनी वाढले. मदतनिसांना २५० रुपये जास्त मिळाले आहे. तरीही ते किमान वेतनाच्या आसपाससुद्धा नाहीत. निवृत्तीवेतनाचा पत्ता नाही. संपूर्ण देशात ही महत्वाची योजना लागू करायची असेल तर १४ लाख अंगणवाडी केंद्र कार्यान्वित हवीत. त्यापैकी जेमतेम ६ लाख चालू आहेत. सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार डिसेंबर २००८ पर्यंत उर्वरित केंद्रं सुरु करायला हवीत. परंतु ह्या अर्थसंकल्पात तशी तरतूद केलेली नाही. त्याचप्रमाणे आरोग्यव्यवस्थेवर राष्ट्रीय ठोकळ

उत्पन्नाच्या किमान ३% खर्च करण्याचे जाहीर आश्वासन शासनाने पाळलेले नाहीच. उलट यंदाच्या बजेटमध्ये मोठ्या हॉस्पिटल्सना सवलती जाहीर केल्या आहेत. पण दारिद्र्यरेषेखालील व्यक्तींनाच उपचार मिळण्याची अट टाकल्यामुळे त्याची व्याप्ती मर्यादित राहणार आहे. कारण सरकारची बीपीएलची यादीच मुळात चुकीची आणि खऱ्या गरिबांना बाहेर ठेवणारी आहे. सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था बळकट करण्याऐवजी विमा योजनेला प्रोत्साहन देणे म्हणजे एका अर्थाने खाजगीकरणाचा मार्ग आहे. खरे तर देशातल्या ३७ कोटी असंघटित कामगारांसाठी सर्वसमावेशक सामाजिक सुरक्षा कायदा करून त्यासाठी आर्थिक तरतूद ह्या बजेटमध्ये अपेक्षित होती. परंतु सरकारने ती टाळली आहे. एकूणच शिक्षण-आरोग्य-रोजगार इत्यादी योजनांवरचा खर्च मर्यादित ठेवला गेला आहे. ही टीका ह्यासाठी करत आहोत की गेल्या काही वर्षांमध्ये विविध सेवा कर बसवून तसेच करसंकलनात सुधारणा केल्यामुळे करसंकलन १७% नी वाढले आहे. केंद्रीय सार्वजनिक उद्योगधंद्यांच्या नफ्यात वाढ झाली आहे. म्हणजे गरिबांवर खर्च करण्यासाठी शासनाकडे पैसा आहे पण इच्छाशक्ती नाही. दलित आदिवासी उपेक्षित समाजघटकांसाठी काही विशेष पावले उचललेली नाहीत. फक्त अल्पसंख्यांक बहुल जिल्ह्यांसाठी विशेष आर्थिक तरतूद जाहीर केली आहे.

यंदासुद्धा अर्थमंत्र्यांनी 'जेंडर बजेटिंग' म्हणजेच स्त्रियांच्या दृष्टीकोनातून अर्थसंकल्पाची चिकित्सा व स्त्रियांसाठी विशेष तरतुदी ह्या संकल्पनेचा आवर्जून उल्लेख केला. गेली काही वर्षे देशपातळीवर काम करणाऱ्या महिला संघटनांच्या पुढाकाराने बजेटपूर्वी भांडवलदार, व्यापारी, सरकारी कर्मचारी, कामगार संघटना इत्यादी घटकांचे प्रतिनिधित्व करणारी शिष्टमंडळांची भेट घऊन त्यांच्या मागण्यांचा विचार अर्थमंत्री करतात, त्याचप्रमाणे महिलांच्या विषयांवर पण चर्चा होते. काही वर्षापूर्वी योजनांमधील ३०%निधी स्त्रियांसाठी राखीव ठेवण्याचा निर्णय झाला परंतु त्याची नीट अंमलबजावणी झाली नाही. यंदा ३३ मंत्रालये/विभागांनी स्त्रियांसाठी किती खर्च झाला ह्याची आकडेवारी सादर केली, ह्याचे स्वागत आहे. परंतु खर्चाचा विचार करता स्त्रियांवरचा खर्च सार्वजनिक खर्चाच्या ३.३% वरून फक्त ३.६% पर्यंत म्हणजे फक्त ०.३%नी वाढला. कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंधक कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी १ रुपयासुद्धा खर्च नाही. ही खेदाची बाब आहे.

संपुआ सरकारचे हे शेवटचे बजेट असल्याने त्याबद्दल स्वाभाविक अपेक्षा होती की किमान समान कार्यक्रमातील आश्वासने पूर्ण करण्यासाठी त्याचा उपयोग होईल. ती संधी ह्या सरकारने घालवली. आता जनता आपली प्रतिक्रिया सार्वजनिक निवडणुकीतून दाखवून देईलच.

हंगामी स्थलांतरित होणाऱ्या कुटुंबातील मुलांच्या शिक्षणात खंड पडू नये म्हणून शासनाने गट अथवा मनपा क्षेत्रात एक उपक्रम जाहीर केला आहे. या उपक्रमांतर्गत गावपातळीवर मुलांसाठी हंगामी वसतिगृहं सुरु करण्यास परवानगी देण्यात आली आहे. उसतोड कामगार, बांधकाम मजूर, चारा कटाईसारख्या कामांसाठी स्थलांतरित होणाऱ्या कामगारांच्या मुलांसाठी शिक्षणाची हमी देणारा हा निर्णय असला तरी मुलांचा भोजनखर्च वगळता आवश्यक अशी आर्थिक किंवा पायाभूत सुविधांची हमी शासनाने दिलेली नाही. अशा पाठबळाशिवाय मुलांसाठी वसतिगृह चालवण्यामध्ये बऱ्याच अडचणी येऊ शकतात. तरीही आपापल्या भागामध्ये या योजनेची माहिती घेऊन त्यासाठी प्रस्ताव पाठवण्यासाठी आपल्याला मदत होऊ शकते. तसंच त्यासाठी पुरेशी आर्थिक तरतूद करण्याची मागणी शासनाकडे करता येईल.

८३ व्या घटनादुरुस्तीनुसार प्राथमिक शिक्षणाचा अधिकार हा मूलभूत अधिकार म्हणून मान्य करण्यात आलेला आहे. त्यानुसार ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील सर्वच मुलांना मोफत प्राथमिक शिक्षण देणे अनिवार्य ठरविण्यात आले आहे. समाजातील दुर्बल गटात (स्त्रिया/ अनुसूचित जाती/ अनुसूचित जमाती, इ.) साक्षरता दर आणि शिक्षणाची पातळी तुलनेने फारच कमी आहे. रोजगारानिमित्त हंगामी स्थलांतराचं प्रमाण अजूनही जास्त आहे. अशा स्थलांतरामुळे मुलांच्या शिक्षणात खंड पडतोच आणि गळतीचं प्रमाणही वाढतं.

उपक्रमाचे स्वरूप :

१. ज्या गावातून २० किंवा त्यापेक्षा अधिक मुले स्थलांतरित होणार असतील अशा ठिकाणी गावपातळीवर हंगामी वसतिगृह सुरु करता येईल. व मुलांना त्यांच्या नेहमीच्याच शाळेत शिक्षण सुरु ठेवता येईल.
२. ज्या गावातून २० पेक्षा कमी मुले स्थलांतरित होणार असतील अशा ठिकाणी दोन किंवा अधिक गावे मिळून एक वसतिगृह सुरु करता येईल व त्याच गावातील मुलांना हंगामी स्वरूपात दाखल करून घेता येईल.
३. ज्या ठिकाणी स्थलांतरित होणाऱ्या मुलांची संख्या कमी आहे, अशा ठिकाणी विद्यार्थी संख्येनुसार केंद्र अथवा बिट स्तरावर हंगामी वसतिगृहे सुरु करता येतील.
४. मुलांसाठी तसेच मुलींसाठी स्वतंत्रपणे निवास, स्वच्छतागृहांची व्यवस्था ग्राम शिक्षण समिती/वॉर्ड शिक्षण समिती / स्वयंसेवी संस्थेने करायची आहे.

उपक्रमाची अंमलबजावणी कोण करू शकेल :

१. स्थानिक स्वराज्य संस्था/ग्राम शिक्षण समिती/वॉर्ड शिक्षण समिती
२. नोंदणीकृत शैक्षणिक संस्था
३. नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्था

हंगामी वसतिगृहे सुरु करण्याची कार्यपद्धती :

अ. सर्वेक्षणानुसार ज्या ठिकाणी हंगामी स्थलांतरित होणारी मुले असतील अशा ठिकाणी हंगामी वसतिगृह सुरु करण्याकरता स्थानिक स्वराज्य संस्था/नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्था संबंधित गटशिक्षण अधिकारी यांचेमार्फत प्रस्ताव सादर करतील.

ब. शिक्षण अधिकारी (प्राथमिक) प्राप्त प्रस्तावांची छाननी करून मान्यतेसाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/आयुक्त, मनपा यांचेकडे सादर करतील.

क. योग्य त्या प्रस्तावांना मान्यता देण्याचे अधिकार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ आयुक्त, मनपा यांचे राहतील.

ड. उपरोक्त अधिकाऱ्यांच्या मान्यतेनंतर केंद्र सुरु करता येतील.

वसतिगृहाचा कालावधी :

हंगामी स्थलांतरित होणाऱ्या मुलांसाठीच्या वसतिगृहाचा कालावधी साधारणपणे ६ ते ८ महिने राहिल.

वसतिगृहासाठी कर्मचारी :

१. व्यवस्थापक - २० विद्यार्थ्यांच्या वसतिगृहासाठी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था / स्वयंसेवी संस्था एक व्यवस्थापक नियुक्त करू शकेल. वसतिगृहातील विद्यार्थी संख्या ३० पेक्षा जास्त असल्यास दोन व्यवस्थापक नियुक्त करता येतील. यात एक व्यवस्थापक महिला असेल.

२. सेवक : एका वसतिगृहासाठी एक सेवक नियुक्त करता येईल. यात महिलांना प्राधान्य देण्यात येईल.

भौतिक सुविधा :

वसतिगृहासाठी इमारत, वीज, पंखे, फर्निचर, पिण्याचे पाणी, स्वच्छतागृहे, इ. व्यवस्था करण्याची जबाबदारी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था/स्वयंसेवी संस्था यांची राहिल.

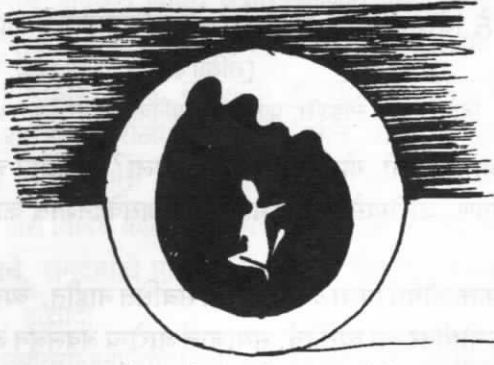
अनुदान वितरण :

१. भोजनखर्चाची परिगणना विद्यार्थी संख्येनुसार करण्यात यावी.
२. प्रथम ३ महिन्यांसाठीचे अनुदान संबंधित ग्राम शिक्षण समिती/ वॉर्ड शिक्षण समिती व स्वयंसेवी संस्थेस अग्रीम स्वरूपात गट शिक्षण अधिकारी / प्रशासन अधिकारी यांचेमार्फत वितरित करण्यात येईल.
३. पुढील अनुदान वितरित करण्यापूर्वी गट शिक्षण अधिकारी / प्रशासन अधिकारी यांनी यापूर्वी दिलेल्या अनुदानाचा संस्थेने योग्य विनियोग केला आहे याची खात्री करून पुढील अनुदान वितरित करावे.

महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद (महाराष्ट्र शासनाचा उपक्रम)

तथापिचा जिव्हाळा/अंक १६, एप्रिल - जून २००८

‘रकूज स्टोरी’ (शीला झुब्रिग, प्रकाशक: जॉर्ज जोसेफ, मद्रास, १९८४)या प्रसिद्ध पुस्तकात लोक खासकरून गरीब लोक आजारी का पडतात, त्यामागची आर्थिक, सामाजिक कारणं आणि आरोग्यसेवा या सर्वांचा सखोल वेध घेतला आहे. एका गरीब घरात आजारपण येतं म्हणजे नक्की काय काय होतं, जगण्याच्या खडतर परिस्थितीत आजारपण म्हणजे काय यावर या पुस्तकात आणि रकूच्या गोष्टीने प्रकाश टाकला आहे. अडाणीपणामुळे लोकं आजारी पडतात, उपचाराला येत नाहीत असं म्हणणाऱ्यांनी ही गोष्ट वाचावीच.

रोजच्यासारखी पहाटे पहाटे राधा झोपेतून जागी झाली. कुशीत झोपलेल्या आपल्या तान्ह्या चंदूला तिने बाजूला सरकवलां आणि उठून ती घराबाहेर आली. तोंडावर पाणी मारून ती सकाळच्या कामांना लागली. माथ्यावरच्या ताऱ्याकडे तिचं लक्ष गेलं. राधानी मनात देवाजवळ प्रार्थना केली, मुलांवर लक्ष राहू दे बाबा. दर साली याच काळात गोवर रोगाची वाईट नजर मुलांवर पडते. तसं होऊ नये म्हणून देवाला निवद दाखवायचं मनात पक्कं करून राधा दूर माळरानात निघाली. माळरानावरची झुड्यांची जागा म्हणजे गावातल्या महिलांना शौचाला जाण्याची एकमेव जागा. तिथं परतल्यावर राधानं सकाळच्या पेजेची तयारी सुरू केली. धाकट्या मंदीला उठवून वाळकी लाकडं आणायला धाडलं. भात कांडून तिं सर्वांसाठी पेज तयार केली. राधाचा नवरा सखाराम तोपर्यंत जागा झाला होता. त्याला तोंड धुण्यासाठी पाणी देऊन राधानं घर झाडून घेतलं आणि सखारामसाठी पेज तयार ठेवली. मंदी आणि थोरल्या दीपकला थोडी थोडी पेज पाजून तिं उरलेला एक डाव स्वतःसाठी भरून घेतला. त्यातले दोन घोट पिऊन मंदीला बजावून सांगितलं, ‘बाडग्यातली पेज दुपारी चंदूला पाज. आणि त्यालाच पाज हं बाळ.’ मंदीनं मान डोलावली.

घरचं आवरून राधा कामाला निघाली. भातलावणीची कामं जोरात सुरू होती. दिवसभर काम केल्यानंतर ३०-४० रु. मजुरी मिळायची. कामावर पोचताच राधा लावणीच्या कामात बुडून गेली. दुपारपर्यंत न थांबता ४ तास वाकून काम केल्याने तिची पाठ भरून आली होती. पान्हा दाटून आला होता. तसंच काम उरकून राधा सांजच्याला घराकडे निघाली.

रानीसाठी पेज आणि थोडी डाळ शिजवली. उद्याचा दिवस कसा जाईल या चिंतेत राधानं तान्ह्या चंदूला पाजायला घेतलं. ‘चंदूला आज चारदा जुलाब झालेत’, मंदी सांगू लागली. राधानं तिला एक कळशी पाणी आणायला सांगितलं आणि त्याची बालुती धुऊन टाकली. दुसऱ्या दिवशी गावातल्या रखमाबाईकडनं तिं उधारीवर काही जडी बुटी आणली. अंगावरचं दूध बोंडल्यात काढलं त्यात ती पावडर मिसळून तिं चंदूला पाजली व ती कामावर निघाली. उशीर झाला म्हणून मालक काय काय बोलेल याच विचारात ती शेताला पोचली. दोन खाचरातली लावणी संपायच्या आतच मंदी चंदूला सावरत घेऊन येताना दिसली आणि राधाच्या काळजात धरस झालं. चंदूचे जुलाब आणि उलट्या वाढल्या होत्या. कसं तरी बाबापुता करून राधानं कामावरून सुटी काढली. सखारामला निरोप धाडला आणि चंदूला काखोटीला मारून राधा तालुक्याच्या गावी निघाली.

बसचं भाडं देऊन पैसे न उरल्यानं राधा तशीच चालत ग्रामीण रुग्णालयात पोचली. तोपर्यंत दिवस मावळला होता. लगबगीनं आत जाऊन राधा नर्सबाईपाशी पोचली. सगळा धीर एकवटून ती तिला म्हणाली, ‘बाई मोझं पोर खूप आजारी आहे. जरा पाहता?’ नर्सने वरती पाहिलं आणि म्हणाली, ‘ओपीडी सकाळीच बंद झालीये. उद्या ये.’ राधाचं सगळं अवसानच गळालं. हो नाही करत ती परत तिला विनवू लागली. नर्सबाईलाही कणव आली. म्हणाली, ‘१९४ नंबरच्या वॉर्डमध्ये जा. कदाचित तिथे तुला कुणी तरी मदत करेल.’ १९४ आकडा मनाशी घोकत राधा एक दोन बायांना विचारत अखेर वॉर्डत पोचली.

बराच वेळ थांबल्यावर एक पांढरं जॅकेट घातलेला तरुण मुलगा आला. त्यानं घाईघाईनं चंदूला तपासलं. ‘किती दिवस झाले?’ ‘तीन दिवसापासून जुलाब होतायत’, राधा म्हणाली. ‘इतके दिवस झोपला होतात का? अंगातलं पाणी कमी झालंय पोरच्या’ डॉक्टर खेकसला. राधाला त्याला काय सांगावं कळत नव्हतं. तिच्या समोरच्या अडचणी त्याला कळल्याही नसत्या. रात्रभर चंदूला थोपटत राधा तिथेच बसून राहिली. कुणी तिच्याकडे पाहिलंही नाही. शेवटी राधा तिथं निघाली. अचानक तिला जाणवलं. दोन दिवस तिच्या पोटात अन्नाचा

कण्ही गेला नव्हता. पण जवळ तितके पैसेही नव्हते. गावी जाणाऱ्या बसची चौकशी करत राधाने परतीची वाट धरली. घरी पोचल्यावर राधा चंदूला जोजवत तशीच बसून राहिली. सगळ्यांसाठी काही तरी खायला बनवून राधा आपल्या तान्ह्या पोरापाशी आली. त्याचे निर्जीव डोळे पाहून राधानं मन घट्ट केलं. त्याला शेवटची अंगाई गायली. पहाटे कधी तरी सखारामने चंदूचा निष्प्राण देह तिच्या मांडीवरून उचलला.

दिवस उजाडला. यंत्राप्रमाणे राधा कामाला निघाली. हे का झालं हे विचारण्याची फुरसतदेखील तिच्याकडे नव्हती.

(संक्षिप्त अनुवाद : मेधा काले, तथापि

चित्रे : टेकिंग साइड्स, प्रकाशक : अनित्रा, मद्रास, जून १९९६)

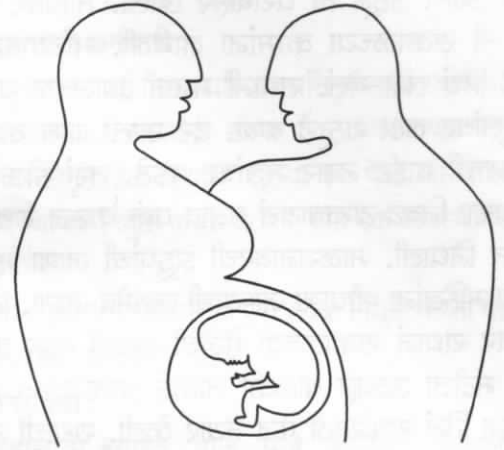
या गोष्टीच्या आधारावर आरोग्य आणि आजारपण याबाबत आपण चर्चा घडवून आणू शकतो. गोष्टीमधील चंदू का मेला? या प्रश्नाने चर्चेला सुरुवात करता येईल. चंदूच्या मृत्यूला जबाबदार असणारी कारणं गरिबी, आर्थिक शोषण, आरोग्यसेवांचा अभाव आणि असंवेदनशील कारभार आणि मुळातच समाजातील विषमतेकडे बोट दाखवतात.

स्वस्थ, निरामय आयुष्यासाठी जबाबदार असणारे, आरोग्य नियत करणारे घटक हे फक्त औषधं किंवा दवाखान्यांशी संबंधित नाहीत. व्यक्तीची सामाजिक-आर्थिक स्थिती, जात, धर्म, लिंग, राहण्याचं ठिकाण, शिक्षण, अशा अनेक गोष्टींवर त्या व्यक्तीचं, समाजाचं आरोग्य अवलंबून असतं. राधाच्या काहणीतून आरोग्य नियत करणाऱ्या या घटकांविषयी चर्चा घडवून आणता येऊ शकते.

किती तुझी काळजी मला...

(चाल : बडे अरमानोंसे रखा है बलम तेरी कसम,
प्यार की दुनिया में ये पहला कदम)

कसे मी सांगू तुला, सांगू तुला, सांगू तुला,
कसे गं सांगू तुला
किती तुझी काळजी मला, काळजी मला,
काळजी मला ओ SSS काळजी मला
काय हो झाले तुम्हा, झाले तुम्हा, झाले तुम्हा,
काय झाले हो तुम्हा,
लागले वेड तुम्हा, वेड तुम्हा, वेड तुम्हा,
ओ SSS वेड तुम्हा
वेड नाही गं सखे घोर लागे माझ्या जीवा
दोन जिवाची गं तू कष्ट किती पडती तुला
काय तरी बसलो करुन बोच लागे माझ्या जीवा
माझ्या जीवा ॥१॥ किती तुझी काळजी मला...
कधी चुकली का कामं कष्ट नि त्रास बाईला
गरोदर आहे तरी दूर जाते मी पाण्याला
साडेचार महिने बघा ठेऊनी पोटात बाळा
पोटात बाळा ॥२॥ काय हो झाले तुम्हा...

दवाखान्यात जाऊ सखे अन् विचारु डागदराला
पन लई भ्या वाटते डीलीवरीचे गं मला
काय करु सांग जश चैन नाही माझ्या जीवा
माझ्या जीवा ॥३॥ किती तुझी काळजी मला...
चला सगळे राहू दे बोलणे तुमचे बाजूला
कामाला हात लावा द्या आधार माझ्या मना
बाळ दोघांचे की हो दोघे मिळून वाढवू त्याला
वाढवू तिला ॥४॥ काय झाले हो तुम्हा...

डॉ. मोहन देशपांडे, पुणे

महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्ष : व्याप्ती वाढली

सुरेश सूर्यवंशी, महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्ष, पुणे

१९८३ साली टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था आणि कुटुंब व बाल कल्याण विभागातर्फे पहिला महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्ष सुरु झाला. त्यानंतर प्रथम १० जिल्ह्यांमध्ये आणि आता आणखी १० जिल्ह्यांमध्ये असे कक्ष सुरु झाले आहेत. महिला व मुलांवरील वाढते अत्याचार पाहता अशा कक्षांची गरज वाढतच आहे. कक्षाची माहिती या लेखात दिली आहे.

महाराष्ट्र राज्याने विविध क्षेत्रात लक्षणीय प्रगती केलेली असली तरी दुर्दैवाने महिला व मुलांवर होणाऱ्या अत्याचाराच्या संख्येतही राज्य आघाडीवर आहे. महिलांना कुटुंबात व कुटुंबाबाहेर विविध प्रकारच्या अत्याचाराला तोंड द्यावे लागत आहे. या अत्याचाराचा प्रतिबंध करण्यासाठी वेगवेगळ्या उपाययोजना अवलंबण्यात येत आहेत. जसे विविध कायदे, लिंगभेदरहित समाज निर्माण करण्यासाठी पोलिसांचे, समुदायाचे प्रशिक्षण, महिलांना शिक्षणात व नोकऱ्यांमध्ये उत्तेजन, इत्यादी.

या उपाययोजनांपैकीच एक भाग म्हणून टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था व कुटुंब व बाल कल्याण विभागाने सन १९८३ मध्ये पहिले महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्ष पोलिस उपायुक्त कार्यालय, मुंबई येथे सुरु केले. यामध्ये महत्त्वाचा मुद्दा असा की समाजसेवक व पोलिस यंत्रणा यांनी परस्पर सहकार्याने काम करणे. कालांतराने त्यांच्या शाखा दादर पोलिस ठाणे, कांदिवली पोलिस ठाणे येथे सुरु करण्यात आल्या. सन १९९४ च्या राज्य महिला धोरणामध्ये अशा कक्षाच्या आवश्यकतेविषयी नोंद केलेली आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून महिला सहाय्य कक्षाची स्थापना करण्यात आली आहे.

या छोट्याशा कार्ये महत्त्व व निकड लक्षात घेऊन त्याची व्याप्ती वाढवण्याची गरज भासू लागली. म्हणून महिला अत्याचार विरोधी कक्ष पोलिस उपमहानिरीक्षक (DIG) यांनी पुढाकार घेऊन असे महिला कक्ष संपूर्ण महाराष्ट्रात निर्माण करणेविषयी विचार मांडला व त्याप्रमाणे गृहविभाग (महाराष्ट्र पोलिस), महिला व बालकल्याण विभाग (महाराष्ट्र राज्य), टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था मुंबई व युनिसेफ यांनी १३ ऑगस्ट २००१ रोजी सामंजस्य करारावर सहाय्य केल्या. या करारानुसार महाराष्ट्रामध्ये १० ठिकाणी असे कक्ष सुरु करण्यात आले आहेत. दादर, कांदिवली, नवी मुंबई, पुणे, नाशिक, नांदेड, वर्धा, यवतमाळ, औरंगाबाद व मुंबई येथे पोलिस आयुक्त कार्यालय येथे सुरु आहेत.

महिला व बालकांवर हाणाऱ्या अत्याचारांना प्रतिबंध करण्यासाठी स्थापन करण्यात आलेली महिला समुपदेशन केंद्रे म्हणून राज्य

शासनमार्फत चालवण्यासाठी शासन निर्णयाद्वारे जानेवारी २००६ महाराष्ट्रातील नवीन १० केंद्रांना मंजुरी देण्यात आली आहे.

कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण कायदा २००५ मधील कलम १०(१) व कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण नियम २००६ नियम ११ व नमुना फॉर्म VI मधील क्र. ३ च्या रकान्यात नमूद केलेल्या सेवा पुरवण्यासाठी महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्षांची नेमणूक करण्यात आली आहे. यामध्ये आधीपासून कार्यरत असलेली १० आणि नवीन १० अशा एकूण २० कक्षांचा समावेश आहे.

कक्षाची कार्य पुढीलप्रमाणे

१. अत्याचारित महिला व मुलांमध्ये स्वतःविषयी आदर, सन्मान, योग्यता यांची पुनर्निर्मिती करणे
२. अन्यायग्रस्त महिला व मुलांना निवारा, शैक्षणिक, वैद्यकीय व कायदेविषयक मदत मिळवून देणे
३. पोलिसांची योग्य ती मदत मिळवणे तसेच इतर सामाजिक संस्थांची मदत घेणे (referral)
४. महिला व मुलांसाठी कार्य करणाऱ्या संस्था व पोलिस यामधील दुवा म्हणून काम करणे
५. समाजामध्ये महिला व मुलांवर होणाऱ्या

अत्याचाराविषयी जनजागृती करणे

६. केलेल्या कार्ये संग्रहण करून सामाजिक कार्य करणाऱ्या व्यक्ती, विद्यार्थी व पोलिस यंत्रणा यांचेकरिता प्रशिक्षण व साहित्य निर्माण करणे, इ.

आपण करीत असलेल्या कार्यात वेळोवेळी महिला व मुलांवर होणाऱ्या हिंसाचाराला तोंड द्यावे लागते. अशा वेळेस कक्षाची काही मदत लागल्यास किंवा अशा केसेस कक्षाकडे पाठवल्यास जास्तीत जास्त महिला व मुलांना मदत मिळवून देणे शक्य होईल.

अधिक माहितीसाठी कक्षाचा पत्ता पुढीलप्रमाणे :

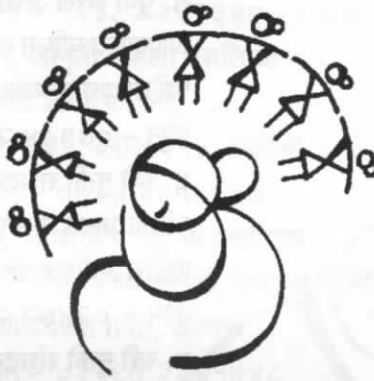
महिला व मुलांकरिता सहाय्य कक्ष

पोलिस अधीक्षक कार्यालय, पुणे ग्रामीण (आवार)

कंट्रोल रुमच्या बाजूला, चव्हाण नगर

पाषाण रोड, पुणे ४११०१८

फोन - ९३७३९०२२५६६ (मो)

टाटा सामाजिक विज्ञान संस्थेअंतर्गत कार्यरत असणाऱ्या सर्व महिला समुपदेशन केंद्रांची नावे, पत्ता, फोन नंबर.

(कंसात कार्यक्षेत्रातील जिल्हा)

१. पोलिस आयुक्त कार्यालय, मुंबई

क्रॉफर्ड मार्केट, बिल्डिंग नं ५, तळमजला,

मुंबई ४००००१

फोन - ०२२ २२६२०१११ विस्तार-२०६

२. दादर पोलिस स्टेशन

भवानी शंकर रोड, दादर (पश्चिम),

मुंबई ४०००२८

फोन - ०२२ २४९४०३०३ विस्तार-१८१

३. कांदिवली पोलिस स्टेशन

एस व्ही रोड, शताब्दी हॉस्पिटलसमोर,

कांदिवली (पश्चिम), मुंबई ४०००६७

फोन - ०२२ २८०२०७११ विस्तार-३२१

४. सी.बी.डी.बेलापूर पोलिस स्टेशन

सेक्टर क्र. १, बेलापूर बस डेपोसमोर,

नवी मुंबई ४००६१४

फोन - ०२२ २७५८०२५५

५. पोलिस अधीक्षक, पुणे

पोलिस अधीक्षक, पुणे ग्रामीण यांचे कार्यालय,

स्थानिक गुन्हे शाखा, चव्हाण नगर, पाषाण रोड,

पुणे ४११०१८

फोन - ०२० २५६५१३५३

६. नाशिक तालुका पोलिस स्टेशन

स्थानिक गुन्हे शाखा, गंगापूर रोड, नाशिक २

फोन - ०२५३ २२५७४०९७

७. पोलिस अधीक्षक यांचे कार्यालय, औरंगाबाद

पोलिस अधीक्षक यांचे कार्यालय, ग्रामीण, हुडको,

टीव्ही सेंटरजवळ, औरंगाबाद ३

फोन - ०२४० २२३९२६३३ विस्तार-२२१

८. पोलिस अधीक्षक कार्यालय, यवतमाळ

फोन - ०७२३२ २४३२२०

९. पोलिस अधीक्षक कार्यालय, वर्धा

कलेक्टर ऑफिसजवळ, जि. वर्धा

फोन - ०७१५२ २३२५२२

१०. पोलिस अधीक्षक कार्यालय, नांदेड

स्थानिक गुन्हे शाखा, वजीराबाद, जि. नांदेड

फोन - ०२४६२ २३४२२५

१. इंटरनेट कॉम्प्युटर एज्युकेशन, धुळे (धुळे)

शांतीनगर, प्रताप मिलच्या मागे, धुळे

फोन - ०२५६२ २४९४२३

२. आधार बहुदेशीय संस्था, जळगाव (जळगाव)

न्यू प्लॉट चिकाटे गल्ली, कचेरीजवळ, स्टेशन रोड,

अंमळनेर, जि. जळगाव

फोन - ०२५८७ २२३६४३

३. सामाजिक आर्थिक विकास संस्था, परभणी (परभणी)

केरवाडी, ता. पालम, जि. परभणी

फोन - ०२४५३ २७०२३६

४. भनिगी निवेदिता प्रतिष्ठान, सांगली (सांगली)

गणेश दुर्ग, निवेदिता भवन, शहर पोलिस स्टेशन, सांगली

फोन - ०२३३ २३२६७६२/२३७६७०४

मोबाइल - ९८२२० १३१८६

५. युवा रुरल असोसिएशन, नागपूर (भंडारा)

आपद्ग्रस्त महिला सल्ला व मार्गदर्शन केंद्र,

पोलिस वाचनालयासमोर, पोलिस मुख्यालय, भंडारा

फोन - ०७१८४ २५४२८८ विस्तार २२१

६. स्त्री मुक्ती संघटना, दादर, मुंबई (उस्मानाबाद)

महिला आधार व समस्या निवारण केंद्र,

पोलिस अधीक्षक यांच्या आवारात, उस्मानाबाद

फोन - ०२४७२ २२८८८३

७. स्त्री मुक्ती संघटना, दादर, मुंबई (बुलढाणा)

स्त्री मुक्ती संघटना महिला समुपदेशन केंद्र,

पोलिस स्टेशनच्या आवारात, बुलढाणा

फोन - ०७२६२ २४३४६१

८. भारतीय स्त्री शक्ती, नागपूर (नागपूर)

युवा रुरल असोसिएशन महिला व बालक समुपदेशन केंद्र

सीताबर्डी पोलिस स्टेशन, सीताबर्डी, नागपूर

फोन ०७१२ २७४५६१३

९. भारतीय स्त्री शक्ती, ठाणे (ठाणे)

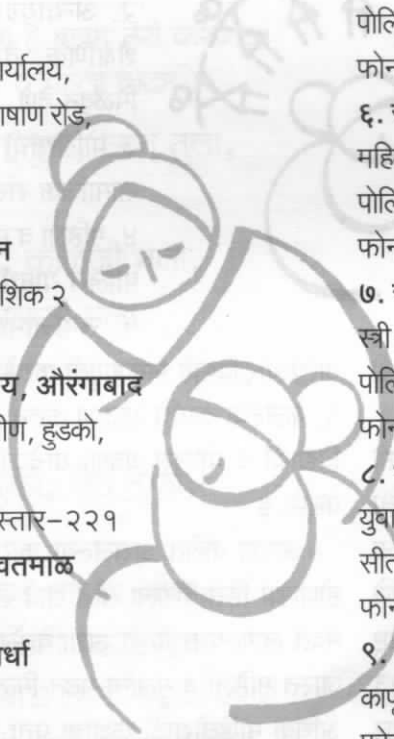
कापूरबावडी पोलिस स्टेशनच्या आवारात, ठाणे, जि. ठाणे

फोन - ०२२ ३२५०८८३३

१०. भारतीय स्त्री शक्ती, अमरावती (अमरावती)

दिशा कौटुंबिक सल्ला केंद्र, पोलिस आयुक्तालय कॅम्प, अमरावती

फोन - ०७२१ २६७१९९५

कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण कायदा २००५, कलम २ (ट) अन्वये राज्यातील घोषित केलेली आश्रय गृहे

१. माझे घर महिला वसतिगृह

मुंबवा, डायमंड बसस्टॉपजवळ,
पुणे ३६

फोन-०२० २६८१७३१६

२. प्रेरणा महिला वसतिगृह

ज्योतिबा मंदिर, सावंतवाडा,
तांदूळवाडी वेस, बारामती, जि. पुणे

फोन-०२११२ २२४०१६

३. आशा किरण महिला वसतिगृह

द्वारा श्री एन बी कुडाळकर, शनिवार पेठ,
मार्केट यार्ड, कराड, जि. सातारा

फोन - ०२१६४ २२४०२

४. तेजस्विनी महिला वसतिगृह

मोरे कॉलनी, संभाजीनगर एसटी स्टॅडसमोर,
कळंब रोड, मंगळवार पेठ, ६३२ बी वॉर्ड, कोल्हापूर

फोन - ०२३१ २३२३०४६

५. रेणुकामाता महिला वसतिगृह

बापूजी नगर २९२, सिव्हिल हॉस्पिटलमागे,
सोलापूर

फोन - ०२१७ २३१५४४६

६. कस्तुरबा महिला वसतिगृह

फीमेल बेगर्स कंपाउंड, आर सी मार्ग,
जैन मंदिरासमोर, चेंबूर, मुंबई ७१

फोन - ०२२ २५२३११९७

७. शांतीसदन महिला वसतिगृह

शांतीभवन, ५ उल्हासनगर, ठाणे
०२५१ २५२२००६

८. कृपा महिला वसतिगृह

मौ. मुदे (खु) ता. कर्जत, जि. रायगड
फोन - ०२१४८ २२०६०५

९. अंकुर महिला वसतिगृह,

एसटी स्टॅडच्या मागे सावंतवाडी, जि. सिंधुदुर्ग
फोन - ०२६३६ २७२०२४

१०. प्रतिभा महिला वसतिगृह

काकासाहेब रोड, घर नं १३/१५
सेर्वेपथ, सुदर्शन ट्रान्स्पॉर्ट समोर,
अभ्यंकर कंपाउंड, रत्नागिरी

फोन - ०२३५२ २२५१७४८

११. सावित्रीबाई महिला वसतिगृह

जेकेहॉस्पिटलजवळ, जिन्सी पोलिस स्टेशनजवळ,
औसाबाद

फोन - ०२४० २३११६४०

१२. शांतीकुंज महिला वसतिगृह

रिंग रोड, सत्कार्य नगर, सर्वे नं ४७ जालना
फोन - ०२४८२ २२३१२७

१३. माता अनसूया महिला वसतिगृह

रावळ कॉम्प्लेक्स, २ रा मजला,
पोलिस अधीक्षक कार्यालयासमोर,
वजिराबाद, नांदेड

फोन - ०२४६२ २६७३०५

१४. विद्या महिला वसतिगृह

सिद्धेश्वर को. ऑप. सोसायटी, ब्लॉक नं. ४,
जुना औसा रोड, लातूर

फोन - ०२३८२ २४२३४७

१५. जागृती महिला वसतिगृह

प्रसाद आदर्श कॉलनी,
घर नं. २३, ब्लॉक २१३, अकोला

फोन - ०७२४ २४५८६९७

१६. आशादीप महिला वसतिगृह

प्लॉट नं ६, विजय कॉलनी, शिवकृपा बिल्डिंग,
अशोक बेकरी समोर, जळगाव

फोन - ०२५६७ २२५१७४८

१७. वात्सल्य महिला वसतिगृह

गंगापूर रोड, विठ्ठलपार्कजवळ, नाशिक
फोन - ०२५३ २५७२४२९

१८. ममता महिला वसतिगृह

अभियंता नगर वाडी, भोकर रोड, देवपूर, धुळे
फोन - ०२५६२ २२६९०६

१९. प्रियदर्शनी महिला वसतिगृह

हायकोर्टजवळ, नागपूर
फोन - ०७१२ २५२२२११७

२०. सरस्वती महिला वसतिगृह

काटोल रोड, जि. प. शाळजवळ, नागपूर
फोन - ०७१२ २५९१२१२

स्वयंसेवी महिला आधारगृहांची यादी

१. सेंट कॅथरीन होम

वि.रा. देसाई रोड, अंधेरी (प), मुंबई ५८

२. श्रद्धानंद महिलाश्रम

१९, श्रद्धानंद मार्ग, माहेश्वरी उद्यान, मुंबई १९

३. आशासदन रेस्क्यू होम

उमरखाडी, मुंबई ०९

४. कुसुमबाई मोतीचंद महिला सेवाग्राम

कर्वे रोड, एरंडवणे, पुणे ०४

५. सेंट क्रिस्पिन्स होम

नळ स्टॉप, कर्वे रोड, पुणे ०४

६. डब्ल्यू बी एन बालकाश्रम

लाल शंकर उमिया शंकर त्रिवेदी पथ,

नवी पेठ, पंढरपूर, जि. सोलापूर

७. कै. अहिल्याबाई शंकर दाभोळकर

महिलाश्रम मंगळवार पेठ, कोल्हापूर

८. श्रद्धानंद अनाथालय

१२३, श्रद्धानंद पेठ, नागपूर २२

९. आधाराश्रम

घारपुरे घाट, अशोकस्तंभाजवळ, नाशिक

प्रिय साथी,

आधागरुहांची यादी शासन निर्णयानुसार दिली आहे. यातील माहितीचा आपल्याला आणि आपल्या भागातील इतर स्त्रियांना उपयोग व्हावा अशी आमची अपेक्षा आहे. आपल्या भागातील आधागरुहांची माहिती एकदा पडताळून पहा. तसेच त्यांच्यापर्यंत कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण कायद्याची माहिती पोचली आहे का हे पाहता येईल.

हिंसापीडित स्त्रियांपर्यंत ही माहिती जरूर पोचवा. तसेच आपल्या भागात इतर कोणत्या संस्था संघटना स्त्रियांवरील हिंसेसंदर्भात काम करत आहेत याची माहिती आम्हाला पाठवून द्यावी ही विनंती.

संदर्भ : शासन निर्णय क्रमांक संकीर्ण -

२००६/प्र. क्र. २९५/का-२

दिनांक २१ डिसेंबर २००६

कौटुंबिक हिंसाचाराला करूया हद्दपार

अॅड. असुंता पारधे, चेतना महिला विकास केंद्र, पुणे

कौटुंबिक हिंसाचारापासून स्त्रियांचे अधिनियम २००५ हा कायदा २६ ऑक्टोबर २००६ रोजी प्रत्यक्षात अंमलात आला. परंतु आजही या कायद्याबद्दल उलट सुलट चर्चा सुरु आहे. प्रत्यक्षात या कायद्याने आजपर्यंत थोड्या फार फरकाने काही महिलांना संरक्षणाचे आदेश मिळाले खरे, पण सरकारी आणि न्यायालयीन पातळीवर, त्याचबरोबर संपूर्ण समाजात या कायद्याविषयी कमालीची उदासीनता दिसून येते.

कुटुंबामध्ये स्त्रियांवर होणाऱ्या हिंसाचाराच्या घटना दररोज आपल्याभोवती घडत आहेत आणि त्याचे प्रमाणही दिवसेंदिवस वाढत आहे. कौटुंबिक हिंसाचार मानवी हक्कांचं उल्लंघन असून तो सामाजिक विकासासाठी बाधक आहे. या परिस्थितीची गंभीर दखल घेऊन, भारतीय राज्यघटनेने दिलेल्या अधिकारांच्या हमीप्रमाणे कौटुंबिक हिंसाचारापासून स्त्रियांचे संरक्षण करण्यासाठी हा कायदा करण्यात आला. या कायद्यामुळे कुटुंबात होणाऱ्या कुठल्याही प्रकारच्या हिंसेपासून महिलांचे संरक्षण प्रभावीपणे करता येईल.

आजपर्यंत विशेषतः महिलांसंदर्भात अस्तित्वात असलेल्या कायद्यात विवाहित महिलेचाच आणि विवाह नातेसंबंधांचाच अंतर्भाव होता. परंतु सदर कायद्यानुसार पीडित स्त्री ही कुटुंबात राहणारी, कोणत्याही वयोगटातील, कुटुंबातील कोणतेही नातेसंबंध असणारी अशी पीडित व्यक्ती असू शकते. पीडित व्यक्ती, मूल, कौटुंबिक नातेसंबंध, सामाईक घर, आधार गृह इ. च्या व्याख्या कायद्यात कलम २ मध्ये दिल्या आहेत. राज्यात विकास अधिकारी, प्रांत अधिकारी, गट विकास अधिकारीची संरक्षण अधिकारी म्हणून नियुक्ती झाल्याने पीडित महिलेला त्वरित मदत मिळण्याची सोय झाली आहे.

कायद्यातील कलम ३ प्रमाणे कौटुंबिक हिंसाचाराची व्याख्या पुढीलप्रमाणे

- १. शारीरिक गैरवर्तन** : मारहाण करणे, वस्तू फेकून मारणे, लाथ मारणे, ढकलून देणे, इ.
- २. लैंगिक गैरवर्तन** : सक्तीने शरीरसंबंध ठेवणे, अश्लील शब्दांचा वापर करणे, अश्लील चित्र, चित्रपट बघण्याची सक्ती करणे, इ.
- ३. शाब्दिक व भावनिक गैरवर्तन** : यामध्ये घालून पाडून बोलणे, मूल न होणे किंवा मुलगा न होण्यावरून नावं ठेवणे, चारित्र्यावर संशय घेणे, शाळा-कॉलेजमध्ये जाण्यास व नोकरी करण्यास प्रतिबंध करणे,
- ४. आर्थिक गैरवर्तन** : यामध्ये स्वतःचा व मुलांचा सांभाळ करण्यासाठी पैसे न देणे, स्त्रीधन परस्पर विकणे, घराचे भाडे, बिलं न भरणे, इत्यादी.

कौटुंबिक हिंसाचाराची घटना घडल्यावर पीडित महिलेने अथवा संबंधित महिलेचे हित साधू इच्छिणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने संरक्षणअधिकाऱ्यांना घडलेल्या घटनेची माहिती देणे अपेक्षित आहे. पोलिस अधिकाऱ्यांनी देखील संरक्षण अधिकाऱ्यांविषयीची माहिती संबंधित महिलेला आणि संरक्षण अधिकाऱ्यास देणे अपेक्षित आहे. पीडित व्यक्तीला अत्यावश्यक असणाऱ्या सोयी सुविधा संरक्षण अधिकारी उपलब्ध करून देईल. तसेच कौटुंबिक हिंसाचार घडलेल्या घटनेचा अहवाल तयार करून त्या महिलेच्या वतीने न्याय दंडाधिकाऱ्यांसमोर सादर करेल आणि पीडित महिलेशी चर्चा करून न्याय अधिकाऱ्यांना योग्य तो आदेश देण्याचे सुचवेल.

पीडित स्त्री किंवा संरक्षण अधिकारी व त्या स्त्रीच्या वतीने कोणीही कलम १२ नुसार न्यायदंडाधिकाऱ्यांकडे मदतीचे आदेश मिळण्यासाठी अर्ज सादर करू शकतील. हा अर्ज प्राप्त झाल्यानंतरच्या ३ दिवसातच न्यायदंडाधिकाऱ्यांनी सुनावणीची तारीख निश्चित करणे गरजेचे असून ६० दिवसातच अर्ज निकाली काढण्याचा प्रयत्न करतील.

छळ करणाऱ्या व्यक्तीच्या गैरवर्तनाला प्रतिबंध करण्यासाठी कलम १८ प्रमाणे संरक्षणाचा आदेश घेता येईल. तसेच कलम १९ प्रमाणे तिला जर घरातून बाहेर काढले असेल तर निवासाबाबतचा आदेशही मिळवता येईल. पीडित स्त्रीला तसेच तिच्या मुलांना हिंसाचारामुळे झालेल्या आर्थिक नुकसानीची भरपाई मिळण्यासाठी कलम २० व २१ नुसार आर्थिक लाभ मिळविता येईल.

छळ करणारी व्यक्ती (प्रतिवादी) सुनावणीच्या काळात गैरहजर राहिल्यास पीडित स्त्रीला एकतर्फी आदेश मिळू शकेल. या कायद्याचे सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे हा कायदा प्रतिवादीला सुधारण्याची संधी देतो. गरजेप्रमाणे योग्य तो आदेश देऊन कौटुंबिक नातेसंबंध पुन्हा प्रस्थापित होण्यास मदत होते. परंतु छळ करणाऱ्या व्यक्तीने (प्रतिवादीने) जर न्यायालयाच्या आदेशांचा भंग केला तर मात्र त्याला १ वर्ष कारावास किंवा २० हजार रुपये दंड किंवा दोन्ही शिक्षा होऊ शकतात. संरक्षण अधिकाऱ्यांनी जर आपली कर्तव्ये बजावण्यात चालढकल केल्यास त्यांनाही शिक्षेची तरतूद कायद्यात केली आहे. त्याचबरोबर सद्देतूने केलेल्या कृत्यांना कायद्याद्वारे संरक्षण देण्यात आले आहे.

संपर्क : अॅड. असुंता पारधे, चेतना महिला विकास केंद्र, ९ एन.पी.एस. लाईन्स, पुलगेट, पुणे ४११००१
फोन - ०२० २६३५४९५६, ईमेल - chetnapune@gmail.com

चित्र : बिंदिया थापर

नांदा सौरव्यभरे - प्रेमनगरी करंजी गाव

जयदीप हर्डिकर, नागपूर

चंद्रपूरमधलं करंजी नावाचं एक छोटसं गाव. जातीबाहेर लग्न ठरवणाऱ्या प्रेमी युगुलांसाठी विश्वासाचा आणि मदतीचा हात देणारं हे गाव आहे. चंद्रपूरहून ६५ कि. मी. अंतरावर गोंडपिंपरी तालुक्यातील साडे तीन हजार वस्तीच्या या गावात जाती-पातीच्या भिंती पार करून आतापर्यंत ४० जोडप्यांनी आपले संसार थाटले आहेत.

गेल्या वर्षी नोव्हेंबरमध्ये अनिल विठोबा बोरमे आणि चंद्रज्योती कोहापरे दोघांही मृत्यूला कवटाळायला तयार झाले होते. कारण एकच. अनिल माळी जातीचा तर चंद्रज्योती कुणबी समाजाची. तिच्या घरनं लग्नाला कडवा विरोध. त्या दोघांनी करंजीच्या सरपंच प्रभाताई खोब्रागडे यांच्याकडे 'घरच्यांच्या विरोधामुळे आम्ही लग्न करू शकत नाही. आम्हाला मदत करा' असा अर्ज दिला. करंजीच्या पंचायतीने गावकऱ्यांची बैठक घेतली आणि एकमताने निर्णय घेतला. 'आम्ही जे नेहमी करतो तेच केलं. त्या दोघांचं लग्न लावून दिलं. आमच्या गावात जातपातीला थारा नाही' प्रभाताई ठामपणे सांगतात.

पण करंजीत हे कसं घडलं? ५-६ वर्षांपूर्वी गावातल्या एका आंतरजातीय विवाहावरून खूप तणाव निर्माण झाला होता. संबंधित जातींमध्ये वितुष्ट आलं होतं. पण गावातील ज्येष्ठ मंडळी एकत्र आली आणि संबंधित मुला-मुलीच्या पालकांची समजूत काढली. गावानी त्यांचं अगदी थाटामाटात लग्न लावून दिलं.

त्यानंतरच्या सर्वच आंतरजातीय लग्नांमध्ये गावकऱ्यांनी एकत्र निधी उभा केला. आता तर गावात विवाहासंबंधी एक समितीदेखील स्थापन झाली आहे. करंजी ग्रामसभेने आतापर्यंत असे ४० विवाह जमवले आहेत. आता आजूबाजूच्या गावांमध्येही याचा प्रसार व्हायला लागला आहे. यापुढे लग्नावरचा खर्च आणि वेळ वाचवण्यासाठी सामुदायिक विवाह सोहळे आयोजित करायचं गावाने ठरवलं आहे.

दारु गुन्हेगारी, मारामान्यांसाठी कुप्रसिद्ध असणाऱ्या करंजीचा असा कायापालट कसा झाला? गेल्या वर्षीपर्यंत या गावात काम करायला पोलिसही नाखुश होते पण महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेची सुरुवात झाली आणि गावाचा चेहरामोहराच बदलला. प्रेमविवाहांना गावात आधीपासूनच पाठिंबा होता. पण तंटामुक्त समिती गठित झाल्यावर इतर वैयक्तिक आणि जमीन जुमल्याचे वाद निकाली काढले जाऊ लागले.

इतर गावांना भेटी देऊन काही शिकण्यापेक्षा आपलंच गाव सुधारून इतरांना इथे बोलवावं असं आम्ही ठरवलं असं उपसरपंच तुकेश सांगतात. दुसऱ्या गावात राहणाऱ्या एका जोडप्याला इथल्या लोकांबद्दल विश्वास वाटला आणि त्यांनी इथे आसरा घेतला यातच तथापिचा जिद्दाळा/अंक १६, एप्रिल - जून २००८

गावाला शाबासकी मिळाली असं मानलं पाहिजे. तंटे आणि वाद मिटवण्याबरोबरच गावात दारु आणि गुटख्यावरही बंदी आणली आहे. या साऱ्या बदलाचे शिल्पकार म्हणून काहींची नावं घेतली पाहिजेत. तुकेश वानोडे : उपसरपंच आणि तंटामुक्त समितीचे अध्यक्ष. गावाचे खंदे नेते, विश्वासू, सगळ्यांना आपल्या सोबत नेणाऱ्या वानोडेनी गावातील तंटे समजुतीने सोडवण्यात मोलाची भूमिका बजावली आहे. प्रभाताई खोब्रागडे : सरपंच. शिस्तप्रिय पण मृदू स्वभावाच्या प्रभाताई जात पात न मानता सगळ्यांच्या मदतीला धावून जातात. 'कुत्र्याची शेपूट सरळ होईल पण करंजी सुधारणार नाही' असा टोमणा ऐकला आणि त्याच दिवशी गावात सुधारणा करण्याचा त्यांनी निर्धार केला. झराबाई चांदेकर : करंजीतून दारु हद्दपार करणाऱ्या दलित समाजाच्या झराबाई. गावात दारुची दोन दुकानं होती. स्त्रिया, पुरुष छोटे-मोठे सगळेच व्यसनात बुडाले होते. क्षणा-क्षणाला भांडणं होत. दारुला विरोध करताना झराबाईना त्यांच्या मुलींसह ७ दिवस तुरुंगवास सहन

करावा लागला. पण त्यांनी हार मानली नाही. २२ वर्षात आपल्या गावात ९ कोट रुपये फक्त देशी दारुवर खर्च झाले हे सगळ्यांच्या समोर आलं आणि दारुबंदीच्या निर्णयावर शिक्कामोर्तब झालं.

भरत किसन गौतुरे : गावातून गुटखा हद्दपार करणाऱ्या भरतभाऊने आधी स्वतःच्या दुकानात गुटखा ठेवणं बंद केलं. इतर २९ पानठेलेवाल्यांनाही त्याने समजावलं आणि मग सर्वांनी मिळून जाहीरपणे गुटख्याची होळी केली.

मारोती माहुरले : निवृत्त शिक्षक, मच्छिमार सोसायटीचे प्रमुख आणि गावाच्या विकासासाठी सतत झटणारे ज्येष्ठ मारोतीराव लग्नात सर्व विधी पार पाडतात.

माधुरी बावणे : गावात जनजागृतीचे कार्यक्रम, पथनाट्य करणारी १६ वर्षाची १० वी पास मुलगी. पुढे न शिकू शकलेली माधुरी न खंतावता संधी मिळाली तर अजून शिकेन नाही तर गावाच्या विकासाकरता माझे गुण कामी येतील असं अभिमानाने सांगते.

तर अशी ही स्वप्नवत वाटणारी करंजी. जातीच्या भिंती पार करून आपली ओळख सार्थ करणारी प्रेमनगरी.

(साभार : इंडिया टुगेदर, फेब्रुवारी २००८ अंकातून संक्षिप्त अनुवाद)

स्तनाच्या कर्करोगाच्या निदानामुळे भावनिक आणि मानसिक पातळीवर धक्का बसतो. मी इतकी छान आयुष्य जगत असताना मला हे होणंच शक्य नाही असं वाटून मन सैरभैर होतं. चांगलं घडतं तेव्हा कधीच विचारलेलं नसतं की मलाच का? आता मात्र दुःखावेगाने सतत वाटतं मीच का? Why me? अशा मानसिक, भावनिक गरजेतूनच आमचा आस्था ब्रेस्ट कॅन्सर सपोर्ट ग्रुप सहा वर्षापूर्वी स्थापन झाला.

‘जीवनात ही घडी अशीच राहू दे’ या गीताप्रमाणे आयुष्य ऐन बहरात आलेलं असतं. लग्न घर, मुलं, संसार, नोकरी अशी कसरत चालू असते. मी हे सगळं करू शकते या समाधानामुळे मनात खुशी असते. त्यामुळेच प्रसंगी शरीराच्या काही मूक संकेतांकडे दुर्लक्ष करून स्वप्नपूर्तीसाठी आयुष्य पळत असतं. अशातच अचानकपणे एखाद्या गंभीर आजाराचं निदान होऊन आयुष्य एकदम थांबतं. स्तनाच्या कर्करोगाचं निदान झाल्यावर ‘मलाच का?’ असा आजाराचा अस्वीकार, धक्का, चीड, स्वतःची कणव, ‘कसं होणार’ याची काळजी. या साऱ्याने मन काळोखून जातं. अशा वेळी वाटतं हे सर्व अनुभवलेली, मला समजून घेणारी कोणी मैत्रिण भेटली तर किती मनमोकळं बोलता येईल, रडता येईल. मनाचा भार हलका होईल.

अशा मानसिक, भावनिक गरजेतूनच आमचा आस्था ब्रेस्ट कॅन्सर सपोर्ट ग्रुप सहा वर्षापूर्वी स्थापन झाला. माननीय डॉ. अनिल अवचट, ब्रेस्ट सर्जन डॉ.

शेखर कुलकर्णी, मुग्धा यार्दी आणि अस्मिता सावजी व माधवी सागडे या दोन पेशंट यांच्या पुढाकाराने हा ग्रुप स्थापन झाला आणि बघता बघता दोनावरून ही संख्या एकशे वीसवर गेली. खरं तर कोणत्याही संस्थेला त्यांची सभासद संख्या वाढणे हे आनंददायी असते पण आम्हाला मात्र सभासद संख्या वाढू नये असंच वाटत राहतं. जे आम्ही सहन केलं ते कोणाच्याही वाट्याला येऊ नये असंच वाटतं. तरी पण काळाची गरज म्हणून हा ग्रुप चालूच राहिला आहे.

गेल्या सहा वर्षात आम्ही जनजागृतीसाठी महाराष्ट्रभर कार्यक्रम व अनेक उपक्रम राबवत आहोत. ‘कॅन्सरसोबत जगताना’ या एक तासाच्या अनुभवनाट्याचे प्रयोग आम्ही विनामूल्य करत आहोत. तळेगाव, हडपसर, सासवड, बारामती, इत्यादी ठिकाणी जावून

जनजागृतीचे कार्यक्रम करणे, मॅमोग्राफीचे महत्त्व सांगणे, सेल्फ एक्झाम (स्तनाची स्व-तपासणी) कशी करायची याची सचित्र माहितीपत्रके वाटून त्याचे महत्त्व पटवणे याचबरोबर स्तनाचा कर्करोग झालाच तर त्याला सामोरे जाण्यासाठी आत्मबल वाढवणे, केमोथेरपी, रेडिएशन घेताना काय काळजी घ्यावी इत्यादी माहिती सांगणे असे अनेक उपक्रम आम्ही हाती घेतो.

महिन्यातून एकदा तज्ज्ञ डॉक्टरांची माहितीपूर्ण व्याख्याने घडवून आणणे, आरोग्यविषयक पुस्तकांची लायब्ररी चालवणे अशी एक ना अनेक कामं सतत चालू असतात. काही जणींनी मुंबईच्या टाटा हॉस्पिटलमध्ये जाऊन समुपदेशनाचा कोर्सही केलेला आहे. मुंबई आणि स्वीडनच्या सपोर्ट ग्रुपच्या जागतिक परिषदेलाही आम्ही हजेरी लावून आलो आहोत. विशेष म्हणजे या सर्व गोष्टी करणाऱ्या आम्हा सर्व जणींना स्तनाचा कर्करोग आहे. हा सपोर्ट ग्रुपच मुळी ‘पेशंटनी

पेशंटसाठी’ चालवलेला आहे. नवीन गट सदस्यांना त्यांच्या अनुमतीनुसार घरी किंवा दवाखान्यात भेटायला जाणे, प्रसंगी मऊभाताचा डबा पोचवणे, घरातील इतरांना मानसिक आधार देणे अशी अनंत कामे पार पाडावी लागतात. आमचा हा कामाचा झपाटा व उत्साह पाहून काही जण म्हणतात, ‘तुम्ही तर पेशंट वाटतच नाही. कारण काम करण्यासाठी तुम्ही इम्पेशंट असता’.

एखादा जाहीर कार्यक्रम होतो किंवा नभोवाणी, दूरदर्शनवर आमचे कार्यक्रम सादर होतात तेव्हा महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातून नवनवीन पेशंटचे फोन येतात. पुण्याबाहेर असलेल्या पेशंट मैत्रिणींसाठी पत्रातून समुपदेशन केले जाते. काही कारणाने त्या गावी जाणे झाले तर आवर्जून भेट दिली जाते. मग ते नागपूर असो किंवा कोल्हापूर.

स्वीडनच्या जागतिक परिषदेत आम्हाला 'पिंक ऑक्टोबर'चे महत्त्व कळले व या वर्षी आम्ही पण तो साजरा केला. २० ते ५० वयोगटातील स्त्रिया जिथे गाठता येतील अशा संस्थांचा सर्वे करून त्या ठिकाणी चार-चार जणींनी जावून जागृतीचे कार्यक्रम केले. यासाठी खूप धावपळ करावी लागली पण मदतीचे भरपूर हात पुढे आले आणि अनेक कार्यक्रम पार पडले. त्यातून खूप जणीपर्यंत या आजाराची माहिती देवून लवकर निदान झाले तर 'ब्रेस्ट कॅन्सर इज द बेस्ट कॅन्सर' हा संदेश पोचवता आला. कारण लवकर निदानामुळे नुसत्या गाठी काढून पुढचे उपचार सोपे होऊ शकतात आणि जास्त वेदना सहन करावी लागत नाही.

तरीही आमच्या काही मैत्रिणी जेव्हा दगावतात तेव्हा आम्ही खूप खचून जातो. गटावर एक प्रकारची मरगळ येते पण पुन्हा एकमेकींना धीर देत आम्ही उभ्या राहतो. नवीन मैत्रिणींना आधार देण्यासाठी. एखादीला रिकरन्स झाला (कर्करोग पुन्हा झाला) तर तिच्यासाठी काय करता येईल, तिला व घरच्यांना मदत करण्यासाठी चर्चा करून मार्ग काढतो. कॅन्सर बरोबर जगायला शिकवतो. उरलेलं बोनस आयुष्य

समाजासाठी, स्वतःसाठी जास्त चांगलं कसं जगता येईल असाच आमचा प्रयत्न चालू असतो.

खरंच कॅन्सरने आम्हाला काय नाही दिलं? अर्धा पेला भरलेला आहे याची जाणीव दिली. सकारात्मक दृष्टीकोन ठेऊन जगायला शिकवलं अन्यथा कॅन्सर म्हणजे कॅन्सर असे समीकरण डोक्यात ठेवून रडत खडत आयुष्य जगलो असतो तर किती अवघड झालं असतं...

I would like to die a meaningful death than live a meaningless life या अर्थपूर्ण वाक्याने आम्हाला झपाटून टाकलंय. अनेक अनुभवांची गाठोडी जमा करत आमचा हा गट कार्यरत राहिला आहे. समारोप करताना असंच म्हणावंसं वाटतंय **Do not cry because it is over. Smile because it happened.**

संपर्क

अपर्णा अंबिके ९८२२६६७६८३

चित्रा खरे ९८९०७२९१७६

सवेरा विमेन्स कॅन्सर इनिशिएटिव (WCI) टाटा मेमोरिअल हॉस्पिटल, मुंबई

मुंबईच्या टाटा मेमोरियल हॉस्पिटलमध्ये खासकरून स्त्रियांच्या कर्करोगाविषयी सवेरा फाँडेशन कार्यरत आहे. कर्करोगाचं लवकर निदान होणं हे उपचाराच्या आणि आजाराच्या नियंत्रणाच्या दृष्टीने खूप महत्त्वाचं आहे. याबाबत समाजात जागृती करण्यासाठी या विभागातर्फे अनेक उपक्रम राबवले जातात. स्तनाच्या आणि ग्रीवेच्या कर्करोगाशी संबंधित शारीरिक, मानसिक आणि आर्थिक त्रास, तणाव दूर करणं हा या कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. वंचित घटकातील स्तनाच्या कर्करुणांना आर्थिक मदत करणं, कर्करोगाची कारणं आणि उपचाराबद्दल संशोधनास मदत करणं आणि टाटा मेमोरियल हॉस्पिटलमध्ये दर वर्षी एक कर्करोगविषयक परिषद भरवून या विषयातील तज्ज्ञांमध्ये संवाद घडवून आणणं असं या संस्थेच्या कामाचं स्वरूप आहे.

गेल्या वर्षी आंतरराष्ट्रीय महिला दिनाच्या निमित्ताने सवेरा फाँडेशनतर्फे टाटा हॉस्पिटलने भरवलेली स्तन व ग्रीवेच्या कर्करोगाची अनेक निदान व जागृती शिबिरे प्रायोजित करण्यात आली. मुंबईमध्ये विविध ठिकाणी खासकरून गरीब आणि निम्न सामाजिक स्तरातील वस्त्यांमध्ये ही शिबिरं घेण्यात

आली. यात एकूण १४३० बायका सहभागी झाल्या. प्रत्येकी ४६३ जणींची स्तन आणि ग्रीवेची तपासणी करण्यात आली.

या तपासणीत ७० जणींना स्तनाचा कर्करोग तर ७१ जणींना ग्रीवेचा कर्करोग झाल्याचं आढळलं. या सर्व जणींना उपचारासाठी रुग्णालयात पाठवण्यात आलं.

या निदान शिबिरांना मिळालेला प्रतिसाद आणि कर्करोगाची शक्यता असणाऱ्या स्त्रियांची संख्या अतिशय जास्त असल्याने टाटा हॉस्पिटलच्या कर्करोग प्रतिबंध विभागासोबत अशी शिबिरं नियमितरित्या भरवण्याचं फाँडेशनने ठरवलं आहे.

संपर्क :

विमेन्स कॅन्सर इनिशिएटिव

क्लिनिकल रिसर्च सेक्रेटरियट,

रुम १०३, तिसरा मजला, मुख्य इमारत

टाटा मेमोरियल हॉस्पिटल

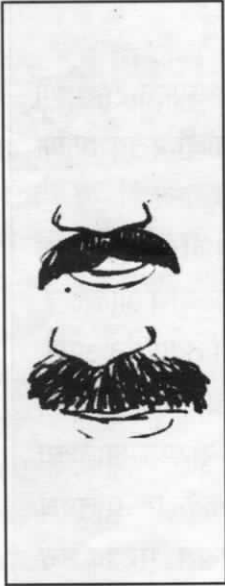
डॉ. इ. बोर्जेस रोड, परेल, मुंबई ४०००१२

Email : info@saveraonline.org

प्रत्येक समाजात पुरुषत्वाची किंवा मर्दपणाची काही प्रतिकं मानली आहेत. मिशी ही त्यातलीच एक. नाकाखालच्या या खास 'पुरुषी' मानलेल्या केशसंभाराविषयी काही आगळी वेगळी माहिती.

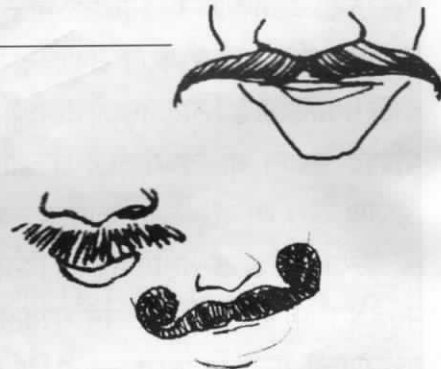
आसाम राज्यातील पोलिस खातं त्यांच्या खात्यातील एका अधिकाऱ्याला दर महिन्याला बोनस देतं. का माहितीये? कारण त्यानी फक्कड मिशा राखल्या आहेत. यावर एक पोलिस अधिकारी म्हणतो, 'पिळदार, झुबकेदार मिशी असणं हे मर्दपणाचं लक्षण आहे. तुमच्या मिश्या पाहून लोक आपसूकच तुमचं ऐकतात आणि मग पोलिसी खाक्या दाखवायचं काम सोपं होतं'. (डेली टेलिग्राफ)

भारतात पोलिसांना मिळतो मिशी राखण्याचा भत्ता

मध्य प्रदेशमधल्या झाबुआ जिल्याह्यातील पोलिसांना खास मिश्या वाढवण्यासाठी भत्ता दिला जात आहे. त्यांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांचं असं मत आहे की मिश्यांमुळे त्यांना जास्त मान मिळतो आणि लोक त्यांचं ऐकतात. राज्यातल्या दहा पोलिसांना दर महिन्याला मिश्यांसाठी ३० रुपये मिळतात. फक्कड मिशीमुळे आमच्या हवालदारांचं व्यक्तिमत्व एकदम भारदस्त झालंय. त्यांचा स्वतःचा असा एक ठसा उमटतोय आणि स्थानिक लोकांवर त्यांची चांगलीच छाप पडतीये. आणि मिशी वाढवायला मेहनत घ्यायला लागते. ओठाच्या वरच्या कोपऱ्यात वरती वळणारी पीळ असलेली मिशी म्हणजे एकदम फक्कड मिशी. ग्रामीण भागात पुरुषत्वाचं लक्षण म्हणून मिशी राखण्याची रीत आधीपासूनच अस्तित्वात आहे. तिलाच कुठे ना कुठे व्यवस्थेनेही मान्यता दिली आहे की काय?

पण मिशी राखण्याची मुभा सगळ्याच पुरुषांना मात्र नाही. दक्षिण भारतातील पुलियांगुडी गावात दलित सरपंचाचा मुलगा वडमलई याला झाडाला बांधून गावातल्या उच्च जातीच्या हिंदूंनी तीन दिवस सलग मारहाण केली. कारण ठरली दलित असतानाही राखलेली मिशी आणि घातलेले चांगले कपडे. गावाच्या नियमांमध्ये दलितांना अशा वागण्याची मुभा नाही.

कौटुंबिक हिंसाचारापासून स्त्रियांचे संरक्षण अधिनियम - २००५ या कायद्याची माहिती देणारा मार्गदर्शक पुस्तिकांचा संच पुण्याच्या चेतना महिला विकास संस्थेने प्रकाशित केला आहे. या संचामध्ये १० पुस्तिका आहेत.

नवीन कायद्याविषयीच्या या मार्गदर्शक संचाची रचना पुढीलप्रमाणे-
पुस्तिका १ : कायद्याची ठळक वैशिष्ट्ये, ओळख आणि पार्श्वभूमी,
पुस्तिका २ : प्रकरण १ - प्राथमिक, पुस्तिका ३ : प्रकरण २ -
कौटुंबिक हिंसाचार, पुस्तिका ४ : प्रकरण ३ - संरक्षण अधिकारी,
सेवादायी संस्था यांचे अधिकार व कर्तव्ये, इ., पुस्तिका ५, ६ व ७ :
प्रकरण ४ - मदतीचे आदेश मिळवण्याची प्रक्रिया, पुस्तिका ८, ९ व
१० : संरक्षण अधिकारी, समुपदेशक इत्यादींबाबत महत्वाचे नियम
या संचामध्ये चित्रांच्या मदतीने कायद्याची कलमे स्पष्ट केली आहेत.
सोप्या भाषेत आणि सुटसुटीत पद्धतीत कायद्याची ओळख करून
दिल्याने कायद्याचा वापर करण्यासाठी हा मार्गदर्शक संच उपयोगी
ठरावा.

संपर्क :

चेतना महिला विकास केंद्र

९ एन पी एस लाईन्स, वंडर कार्स
गॅरेजच्या पाठीमागे, पुलगेट, पुणे
- ४११००९

फोन/फॅक्स :

०२० २६३५४९५६

मोबाइल : ९४२२० ३२५९९

संचाची किंमत : रु. १०० फक्त

साद आरोग्याची : स्त्रिया आणि आरोग्य माहितीपत्रके

स्त्रियांच्या आरोग्याचा विचार करताना वेगवेगळे आजार आणि त्यांचे स्त्रियांवर होणारे परिणाम पाहणं आवश्यक आहे. कर्करोग, हृदयरोग, मधुमेह, रक्तपांढरी या आजारांचा स्त्रियांवर काही विशेष वेगळा परिणाम होतो का? स्त्रियांसाठी या आजारांचे काही वेगळे पैलू असतात का हे पाहणं स्त्रियांच्या आरोग्यासंबंधी प्रतिबंध आणि धोरणांच्या अंमलबजावणीसाठी महत्वाचं आहे. याच विचारातून तथापि ट्रस्ट काही विशिष्ट आजार आणि स्त्रिया याबद्दल 'साद आरोग्याची' ही माहितीपत्रकांची मालिका प्रकाशित करत आहे.

कौटुंबिक हिंसाचाराची जीवशास्त्रीय कारणं आणि परिणाम सर्वांसाठी सारखेच असले तरी त्या आजारांचं प्रमाण स्त्री पुरुषांमध्ये कमी जास्त

दृष्टीकोनातून विचार करणं गरजेचं आहे. याच विचाराने तथापि साद आरोग्याची ही माहितीपत्रकांची (Factsheets) मालिका प्रकाशित करत आहे. या मालिकेत एकूण १२ पत्रकं असतील. विशिष्ट आजाराची स्त्रियांसंबंधीची थोडक्यात माहिती, भारतातील, खासकरून महाराष्ट्रातील प्रमाण, लक्षणं, होणारे त्रास आणि उपलब्ध उपाययोजना याची ठोस माहिती या पत्रकांमध्ये असेल.

या मालिकेत १२ पत्रकं काढण्यात येतील. विषय पुढीलप्रमाणे: १. रक्तपांढरी, २. स्त्रियांवरील हिंसा : सार्वजनिक आरोग्याचा प्रश्न, ३. कर्करोग, ४. हृदयरोग, ५. मानसिक आरोग्य, ६. क्षयरोग, ७. मधुमेह, ८. प्रजननमार्गाचे आजार, ९. जीवनसत्त्वांचा अभाव (खासकरून, रातांधळेपणा), १०. हाडे ठिसूळ होणे, ११. मूल न होणे, १२. हिवताप यातील स्त्रिया आणि रक्तपांढरी व स्त्रियांवरील हिंसा : सार्वजनिक आरोग्याचा प्रश्न ही दोन माहितीपत्रकं लवकरच प्रकाशित होत आहेत. अधिक माहितीसाठी तथापि ट्रस्टशी संपर्क साधा.

तथापि ट्रस्ट, ७७ टिमवि कॉलनी, ४२५ मुकुंदनगर, पुणे ४११०३७
फोन - ०२० २४२६०२६४ ईमेल - tathapi@tathapi.org

असणं ही मात्र काही अंशी सामाजिक बाबी आहे. समाजात स्त्रियांना देण्यात आलेलं दुय्यम स्थान, आरोग्यासाठी आवश्यक आहार आणि विश्रांतीचा अभाव आणि आरोग्यसेवांपर्यंत पोचण्यात आणि पोचल्यावर येणारे अनंत अडथळे यामुळे स्त्रियांवर आजाराचा परिणाम जास्त गंभीर होत असलेला दिसतो. उदा. क्षयरोगाचं निदान पुरुषांमध्ये जास्त होतं पण वेळेत निदान व उपचार न झाल्याने क्षयरोगामुळे येणारे मृत्यू स्त्रियांमध्ये जास्त प्रमाणावर आढळतात.

या बाबी लक्षात घेता सगळ्याच आजारांचा स्त्रियांच्या

ताज्या खिचडीरेवजी बिस्किटे?

केंद्रीय महिला व बाल कल्याण मंत्री रेणुका चौधरी यांनी नुकताच एक वादास्पद निर्णय घेतला आहे. शाळा आणि अंगणवाड्यांमध्ये ताजा पोषक आहार मिळण्याच्या धोरणालाच या निर्णयाने खीळ बसण्याची शक्यता आहे.

पूरक आहार योजनेअंतर्गत नियोजन आयोगाने ताज्या, शिजवलेल्या आहाराचा पुरस्कार केला असला तरी रेणुका चौधरींनी मात्र विविध जीवनसत्त्वं किंवा पोषक द्रव्यं असणारी बिस्किटं पुरवण्याचा धोरण आखला आहे. एका ठिकाणी तयार करून, पॅक केलेली ही बिस्किटं देशाच्या विविध भागात पुरवण्याची योजना कुपोषणाच्या प्रश्नावर उपाय ठरू शकत नाही असं मत अनेक तज्ज्ञांनी व्यक्त केलं आहे. 'तामिळनाडू आणि आंध्र प्रदेशसारख्या राज्यांनी गरम पोषक आहाराची योजना यशस्वीरित्या राबवली असताना इतर राज्यांना ती का लागू करता येऊ नये' असा प्रश्न वाणिज्य राज्य मंत्री आणि शाश्वत आहार समितीच्या सुकाणू समितीचे अध्यक्ष जयराम रमेश यांनी विचारला आहे.

देशाच्या काही भागात शाळा अथवा अंगणवाड्यांमध्ये खिचडी शिजवताना स्वच्छता न पाळली गेल्याने मुलांच्या आरोग्याला धोका असण्याचं कारण पुढे करून हा निर्णय घेत असल्याचं रेणुका चौधरी सांगतात. शाळेमध्ये मुलांना ताजं अन्न मिळू लागल्यास मुलांची शाळेतली संख्या वाढेल या दृष्टीकोनातून शालेय पोषण आहार योजना सुरू करण्यात आली होती. स्थानिक उपलब्ध पदार्थ, ज्यामध्ये डाळ-तांदुळाची खिचडी, उसळ अथवा केळ्यासारख्या फळांचा समावेश करण्यात येतो. या आहारासाठी केंद्र आणि राज्य सरकारचं अनुदानही मिळतं.

गरम जेवणाला कोणताही पर्याय असू शकत नाही हे नियोजन विविध तज्ज्ञ, धोरणकर्ते, अगदी पंतप्रधानांपर्यंत सगळ्यांनी मान्य केलं आहे. उलट पॅकेज्ड पदार्थांच्या बाबतीत काही समस्या आहेत.

- एकाच ठिकाणी उत्पादन आणि वितरण व्यवस्थेत कंत्राटदार नेमायचे असल्याने भ्रष्टाचाराला मोठा वाव आहे.
- पॅकेज्ड किंवा फॉर्टिफाइड आहारापेक्षाही पोटभर आणि संतुलित जेवण मिळणं हे जास्त महत्वाचं आहे.

३. पॅकेज्ड आहार पोषणाच्या दृष्टीने सकस असतोच असं नाही. उत्तर प्रदेशात पंजिरी या पॅकेज्ड आहाराबाबत हे ठळकपणे दिसून आलं होतं.

४. कुपोषित मुलांना फॉर्टिफाइड पदार्थ पचायला अवघड जातात आणि त्यामुळे त्यातील पोषण मिळत नाहीच.

नियोजन आयोगाच्या पोषण समितीच्या सुकाणू समितीचे प्रतिनिधी जाँ ट्रेझ, बिराज पटनाइक, वंदना शिवा आणि वीणा शत्रुघ्ना यांनीही रेणुका चौधरींच्या निर्णयाबाबत साशंकता व्यक्त केली आहे. यामध्ये नफ्याची गणितं आहेत असा या तज्ज्ञांचा दावा आहे.

२००४ साली सर्वोच्च न्यायालयाने पूरक आहारासंबंधी जो निकाल दिला त्यात यासंबंधीचा निधी बचत गट अथवा स्वंसहाय्यता गटांना देण्यात यावा असं स्पष्ट म्हटलं आहे. परंतु उत्पादन आणि वितरण धोरण मात्र कंत्राटदारांचा समावेश असणार असल्याने या निकालाच्या विरोधात जाणार आहे.

शालेय पोषण आहार आणि पूरक आहार योजनेतील अपुरा निधी आणि निधीचं वाटप याबाबत काटेकोर अंमलबजावणीची गरज आहे आणि त्याबाबत स्थानिक पातळीवर देखरेख ठेवणं गरजेचं आहे. योग्य धान्य पुरवठा, शिजवण्यासाठीची मोबदला, इंधनासाठी आवश्यक तशा तरतुदी, अन्न शिजवताना योग्य काळजी घेतली व आणि भेसळ होणार नाही याची हमी असल्यास पोषण आहाराची योजना मुलांच्या आरोग्याच्या आणि शिक्षणाच्या दृष्टीने महत्वाचं पाऊल आहे.

अठरापगड जाती-धर्माची मुलं एकत्र एकच अन्न शाळेत खातात या दृष्टीनेही या शालेय पोषण आहार योजना महत्वाची आहे. कुठल्या तरी खाजगी कंपन्यांच्या नफ्यासाठी या-योजनेला खीळ बसू नये.

PRINTED MATTER

प्रकाशक
तथापि ट्रस्ट

४२५ डी पी- ७७, टिमवि कॉलनी,
मुकुंद नगर, पुणे ४११०३७
दूरध्वनी : ०२० - २४२६०२६४; २४२६७९०८

Email: tathapi@tathapi.org

Website: www.tathapi.org

बुक पोस्ट
प्रति

Returned to sender due to incomplete address/wrong address or address not known/ premises closed/unclaimed/ address left/refused/expired

शालेय शिक्षण प्रयोग

म. नं. ला. सी. व्ही. ओ. डी. जैन हायस्कूल
८४, सॅम्युअल स्ट्रीट, पाता गल्ली, डोंगरी,
मुंबई

अंकातील प्रत्येक मताशी तथापि संस्था सहमत असेलच असे नाही. अंकाचा व संस्थेचा उल्लेख करून कोणालाही या अंकातील माहितीचा वापर करता येईल.

जिव्हाळा देणगी वर्गणी: वार्षिक - रु. ३५, तीन वर्षासाठी - रु. १००

खाजगी वितरणासाठी